

Algutsrums kyrkogård

Algutsrums församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Magnus Johansson
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
ALGUTSRUMS KYRKOGÅRD	
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	13
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	17
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering, med början i Kalmar läns del av Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistoriska värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinns styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Möre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedöme, inom Linköpings stift. Ordinariedömena inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedömen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Möre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras

bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnhild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

ALGUTSRUMS KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Algutsrum, Algutsrums socken, Mörbylånga kommun, Ölands Södra mot, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1810: 753 inv, 1870: 1164 inv, 1920: 731 inv, 1958:580 inv, 2006: 1206 inv.

Kyrkomiljön

Kyrkan och kyrkogården ligger högt på landborgen i den västra delen av socknen. Väg 136, som sträcker sig från norra till södra änden av ön går förbi Algutsrum strax nedanför landborgen. Kyrkan och kyrkogården utgör centrum i Algutsrums kyrkby. Här har kyrka och kyrkogård funnits sedan medeltiden. Dagens kyrkogård är som störst söder om kyrkan. Norr om kyrkan finns en minneslund anlagd 2006 på mark som tidigare tillhörde fastigheten intill kyrkogården, vars bostadshus ännu finns kvar. Väster om kyrkan ligger en gammal grustäkt

kallad Kyrkotäkten, som idag nyttjas som rekreationsområde. Den stora öppna ytan öster om kyrkogården är marknadsplatsen med anor från 1780-talet. Platsen med marknadsbodarna fyller ännu sin funktion vid två årliga marknader. Kring marknadsplatsen finns en blandad bebyggelse med bostadshus. Flera av byggnaderna uppfördes ursprungligen för olika hantverks- och affärsverksamheter. Intill marknadsplatsen ligger ett vitputsat hus som ska vara uppfört på 1600-talet och har brukats som bl a sockenmagasin och fattighus. Byggnaden inrymmer numera hembygdsmuseum.

Öster om marknadsplatsen ligger sedan sent 1980-tal församlingshemmet som 1991 kompletterades med pastorsexpedition. Husen nybyggdes men inrymmer även ett äldre torp kallat Rydbergstorpet, vilket fick ge församlingshemmet dess namn, Rydberggården. Strax nordost om församlingshemmet ligger skolan som ännu är i bruk. Prästgården som hörde till församlingen ligger ett stycke söder om kyrkan och tillhör ännu Svenska kyrkan, men arrenderas ut. Algutsrums församling ingår i Glömminge pastorat och Södra Ölands kyrkliga samfällighet.

Sedan Ölandsbron stod färdig 1972 passerar alla besökare till ön socknen eftersom bron har sitt östra landfäste i dess sydvästra hörn. Den stora turistattraktionen Ölands djurpark med nöjesfält har årligen ett stort antal besökare. Många lockas också av fornborgen Gråborg och naturupplevelserna socknen erbjuder, bl a på Jordtorpsåsen. Närheten till Kalmar har gjort att befolkningen i socknen ökat markant de senaste årtiondena.

Kyrkan

Kyrkan har ett medeltida ursprung som idag bara är bevarat i delar av murverket samt i några få byggnadsdetaljer och inventarier. I stort har kyrkan exteriört ett nyklassicistiskt uttryck – ett resultat av nybyggnaden av långhus och sakristia 1822 och torn 1864. Kyrkan är exteriört välbevarad från denna tid. Interiört har kyrkan genomgått flera stora renoveringar. De två senaste på 1950-talet och 1980-talet har förändrat kyrkorummets karaktär något eftersom läktarunderbyggnad tillkommit och färgsättningen blivit kraftigare. Kyrkorummet förmedlar ändå mycket av det nyklassicistiska ursprunget. Kyrkans lanternin är anslående exteriört och även interiört ovanlig med sina tre våningsplan där ett rymmer ett inrett ”utsiktsrum”. Av inventarier kan särskilt framhållas det medeltida altarskåpet, triumfkrucifixet dopfunten och de medeltida gravhällarna samt predikstolen av Jonas Berggren och altartavlan av Ölandskonstnären N J Jonsson.

Kyrkogårdens historik

När den första kyrkan byggdes på medeltiden anlades också en kyrkogård. Hur den kyrkogården såg ut vet vi inte idag. Kyrkan låg då mer mitt på kyrkogården, innan en rad små utvidgningar under främst 1700- och 1800-talet gjordes. Det är osäkert exakt när utvidgningarna gjordes, men man kan följa utvecklingen i det kartmaterial som finns tillgängligt på lantmäteriet för Algutsrums by.

En tidig karta är från 1641 och visar att kyrkogården, om man får tro kartan, var i det närmaste kvadratisk, med något större utbredning åt söder. Från samma århundrade finns även Rhezelius teckning av kyrkan. Denna ger dock ingen upplysning om hur kyrkogården såg ut. Däremot antecknade han bland annat att det fanns två, nu försvunna, gravhällar på kyrkogården. Som en kuriositet beskrev han även en ovanlig gravvård av Rezelius beskriver att det på kyrkogården stod ett stort ekkors på en länsmans grav med 10 märlor och i varje märla satt en bjällra som skramlade när det blåste.

Hundra år senare, 1742, upprättades en ny karta och under den tiden hade ingen utökning skett. På Frigeliuss avbildning syns att ingångarna 1750 bestod av små stigluckor av trä under sadeltak. De uppges ha varit blåmålade 1782 och försedda med låsningsanordningar för att hålla kreaturen borta från kyrkogården. 1731 hade man beslutat att införa bötesstraff för den som var oaktsam nog att släppa in djur på kyrkogården. För att folk skulle kunna ta sig in på kyrkogården utan att behöva öppna de reglade portarna i stigluckorna fanns det ofta klivstättor i kyrkogårdsmuren. På Algutsrums kyrkogård finns det en alldeles norr om den östra grinden. I den ingår delar av den rivna kyrkans medeltida sydportal. Nästa nedslag i kartmaterialet kan göras på den karta som tillkom i samband med att Algutsrums by genomgick storskifte år 1772. Där syns att kyrkogården utökats något åt söder. Från 1782 finns en uppgift som säger att solvisaren på kyrkogården vilade på en pelare av trä. Senare tjänstgjorde den medeltida dopfunten som fundament till visaren tills den flyttades in i kyrkan 1884.

Enligt uppgift ska det på gravkartorna från 1799 och 1823 inte funnits några gravplatser markerade norr om kyrkan.

Vid laga skifte 1824 hade kyrkogården fortfarande samma utbredning. Det är rimligt att anta att den stora om- och nybyggnaden av kyrkans långhus 1822 även har påverkat kyrkogården, åtminstone under byggnadstiden. Kyrkogårdsmuren uppges ha lagts om på 1860-talet, möjligen gjordes detta som nödhjälsarbete under de svåra missväxtåren vid den tiden. I samband med muromläggningen gjordes mindre justeringar av gränserna, dock ej åt norr. Det finns idag inga synliga spår som visar gränserna mellan de olika utvidgningsetapperna, vare sig i muren eller i kyrkogårdens struktur. På 1800-talet verkar man mer medvetet ha börjat plantera träd på kyrkogården. 1811 beslöt man att de av socknens inhysehjon som hade ork nog skulle hjälpa till med att vattna träden på kyrkogården ” så ofta kyrkowaktaren dem tillsäga”. Boden i kyrkogårdens nordöstra hörn är byggd mellan 1874 och 1884.

Det tidigaste fotografiet i Kalmar läns museums arkiv som visar Algutsrums kyrkogård är från 1918. Det visar kyrkogårdens södra sida och ger en bild av hur kyrkogården tedde sig vid den här tiden. Mittgången gick fram till kyrkans södra port som idag, men allén av oxlar hade ännu inte planterats. Trädkransen såg ut som idag, men gravplatserna var annorlunda ordnade. Påfallande många av platserna hade en yta av öppen jord utan omgärdning. Flera av de höga vårdarna av granit som står kvar idag började dyka upp på kyrkogården vid den här tiden.

År 1935 togs ett flygfoto över Algutsrum och det visar ungefär samma område men ur fågelperspektiv. På de dryga 20 åren mellan fototillfällena hade en del förändringar ägt rum. Grusgången från södra grinden saknar fortfarande alléträd. Påtagligt många gravplatser har nu gravkullar beväxta med murgröna. Om detta betyder att det faktiskt var vid denna tid som det skedde en ökning av murgrönskullar, eller om de bara inte syns på det äldre fotot är osäkert. Fortfarande hölls många av gravplatserna fria från gräs.

Från mitten av 1900-talet skedde en del förändringar som på intet sätt är unika för Algutsrum. Samma tendenser syns på så gott som samtliga kyrkogårdar. Dessa förändringar innebar att de öppna gravytorna såddes in med gräs. Där det förekom oregelbundenheter i vårdarnas placering rätades de upp i rätta rader. En del av vårdarna ryggställdes med låga häckar. Alla dessa förändringar berodde både på ett förändrat stilideal och på rationaliserad skötsel. Oxelallén som omger södra grusgången har förmodligen planterats någon gång på 1960-talet.

Under senare år har det skett kompletterande planteringar i trädkransen.

År 2006 tillkom en minneslund.

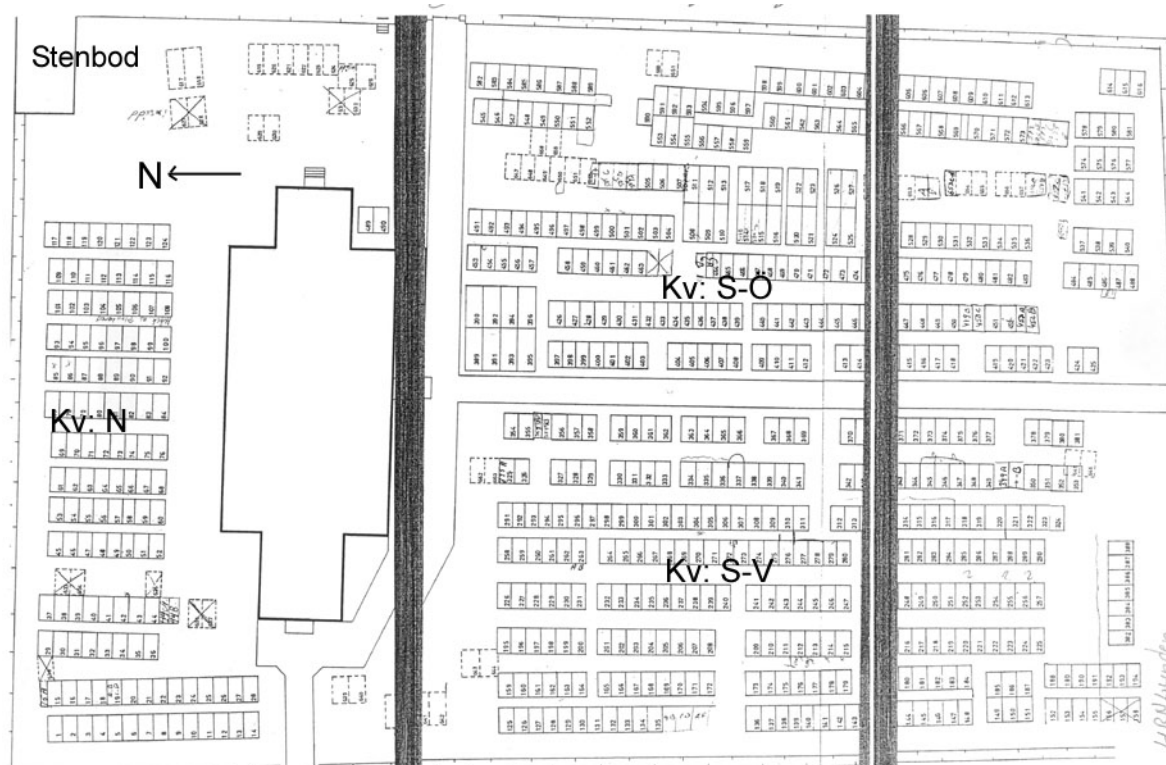
Flygfoto från 1935.

Kyrkogården från söder, 1918.

Kyrkogården från söder, ca 1930-40-tal.

Gravkarta över Algotsums kyrkogård.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Algotsums kyrkogård är i det närmaste rektangulär till formen. Kyrkan ligger i norra delen av kyrkogården med de största gravytorna söder om kyrkan. Det finns dock gravplatser runt hela kyrkan. Kyrkogården är indelad i tre kvarter, S-V, S-Ö och N, namngivna efter det väderstreck de ligger i. I kvarteren blandas gamla och nya gravvårdar. Det finns också en hel del lediga gravplatser. På kyrkogården finns flera ålderdomliga gravvårdar bevarade bl.a. en samling kalkstenvårdar, troligtvis flyttade, längst i söder.

Omgärdning

Hela kyrkogården omges av en kallmurad kalkstensmur. Innanför muren finns en klippt häck av syren.

Ingångar

Kyrkogården har tre ingångar som ligger i öster, söder och väster. Dessa består av järngrindar mellan stenstolpar från 1861. De har dubbla svartmålade smidesgrindar. Vid östra grinden leder en klivstätta över muren. I den ingår finhuggna kalkstensblock som suttit i den gotiska sydportalen.

Vegetation

Trädkrans

Runt hela kyrkogården finns en trädkrans av främst lönn. Äldre utgångna träd har efter hand ersatts av nyplanterade.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

På kyrkogården finns två huvudgångar, en i östvästlig riktning som förbinder de båda grindarna och går söder om kyrkan. En annan går från kyrkogårdens södra ingång upp mot kyrkans sydport. Båda är belagda med grus.

Gravvårdstyper

Den allra äldsta vården är den kalkstenshäll från 1658 som nu står rest mot boden i kyrkogårdens nordöstra hörn. Den hade tidigare flyttats till Torslunda men har återförts i senare tid. Utöver denna är de äldsta gravvårdarna på Algutsrums kyrkogård de kalkstensvårdar som finns bevarade på södra delen av kyrkogården. De är från 1800-talets början. I slutet av 1800-talet blev de höga vårdarna av svart eller grå granit moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstriktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. Ett antal sådana gigantiska vårdar är resta på Algutsrums kyrkogård, kv S-V, över några av socknens mest prominenta invånare. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar, kransar och girlander av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var också den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampor och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Den klassicistiska stilen blir alltmer framträdande när det gäller gravvårdarnas utformning. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar, så också i Algutsrum, infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna är rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar.

Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Algutsrums kyrkogård har funnits omgärdningar i form av häckar och stenramar. Idag finns endast enstaka rester kvar av detta. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. Titlarna försvann i det närmsta i mitten av århundradet. Under senare år har en ny form dykt upp. Gravvården får en dekor som knyter an till den dödes intresse eller yrke, men detta har ännu inte blivit vanligt på Algutsrums kyrkogård. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Algutsrums kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Minneslund

Minneslunden som 2006 ritades av vaktmästaren Inge Slottnér ligger nordväst om kyrkogården. Den består av en porlande bäck kantad av växter, ett kors i granit, sittbänkar och en ljusbärare.

Byggnader

I kyrkogårdens nordöstra hörn finns en stenbod med vitputsade fasader under ett sadeltak täckt med enkupigt gammalt tegel. Den byggdes mellan 1874 och 1884.

Marknadsbodar, smidesgrindar och klivstätta vid den östra ingången.

Boden i kyrkogårdens nordöstra hörn. Sedan 1950-talet står en gravhäll i skydd under takfoten.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter S-V och S-Ö

Allmän karaktär

Kvarter S-V och S-Ö är belägna söder om kyrkan och utgör två lika stora hälften på var sida om mittgången som är kantad av en oxelallé. Kyrkogården är öppen och överskådlig med en blandning av ålderdomligt och modernt. Stora monumentala vårdar finns över hela området men man kan ana en koncentration till platserna utmed mittgången, den sydvästra delen samt närmast kyrkan. Marken i kvarteren är helt insådda med gräs. De gravrader som är ryggställda har en låg rygghäck. Gravvårdarna är placerade i rader och vända mot öster eller väster. Flera lediga gravplatser finns i båda kvarteren.

Utsikt från tornet över kvarteren söder om kyrkan.

Kvarter S-Ö från det sydöstra hörnet av kyrkogården.

Gravvårdstyper

På Algutsrums kyrkogård finns en blandning av gravvårdar från de senaste 200 åren. Äldst är kalkstensvården över Jöns Nilsson i Törnbotten och hans hustru Anna Jonsdotter från 1807. Tillsammans med en handfull andra kalkstensvårdar från omkring mitten av 1800-talet utgör den det äldsta skiktet av vårdar på kyrkogården. Från slutet av 1800-talet och fram till idag följer gravvårdarna på Algutsrums kyrkogård den allmänna trend som beskrivits tidigare i rapporten. De höga stående gravvårdarna, ofta av svart granit, är framträdande och både många och ovanligt stora just i Algutsrum. Den vanligaste typen av gravvård är de låga, rektangulära vårdarna med dekor typisk för olika perioder under 1900-talet. Majoriteten av gravvårdarna är av granit. Vanligast är svart och grå granit men även röd förekommer. Liksom på de flesta kyrkogårdar på Öland är kalksten som material i gravvårdarna vanligare än på fastlandet. Tidigare var flera gravplatser omgärdade och belagda med grus. Idag finns endast ett fåtal sådana gravplats kvar. De yrkestitlar som anges på gravvårdarna har med några undantag koppling till jordbruket eller kyrkan. Vanligast är titeln lantbrukare. Undantaget utgörs av titlar som har anknytning till sjöfarten. I den sydvästra delen av kvarter S-V finns flera vårdar med titeln sjökapten. I titelfloran märks även riksdagsman och lärarinna. En egenhet för Algutsrums kyrkogård är de inskriptionsplattor som lagts vid särskilt förtjänstfulla personer i socknen. De har kommit dit genom kyrkans försorg och beskriver i uppskattande ordalag den avlidnes gärningar. På majoriteten av gravvårdarna är den dödes hemort angiven.

Övrigt

I hörnet mellan långhus och sakristia står en solvisare av kalksten.

Äldre kalkstensvård i kv S-O.

Äldre kalkstensvård i kv S-O.

Gamla kalkstensvårdar i kv S-V.

Monumental vård över en sjökapten i kv S-V.

Kulturhistorisk bedömning

De två gravkvarteren har samma karaktär med gravvårdar stående i gräsmatta. Här finns en blandning av gravvårdar från olika tider. Flera av dessa har ett stilhistoriskt och/eller hantverksmässigt värde. Hos enskilda gravvårdar finns också lokal- och personhistoriska värden att värna dels genom de titlar som finns angivna, dels genom den kunskap som finns om en del av de gravsatta. De vårdar som är från 1800-talet och är tillverkade av kalksten ska föras upp på församlingens inventarieförteckning. Gravplatsen som är belagda med grus och har kvar sin omgärdning bör bevaras. De utgör resterna av en utsmyckningstradition som idag är borta.

Kvarter N

Allmän karaktär:

Kvarter N är beläget norr och nordost om kyrkan. Norr om kyrkan är gravplatserna ordnade i ryggställda rader i nord-sylik riktning med en låg rygghäck emellan. Mot väster finns de flesta platserna mot muren men är i övrigt kraftigt utglesat. Marken är insådd med gräs och där finns inga gångar. Till skillnad från på kyrkogårdens södra sida saknas helt monumentala och mer påkostade vårdar.

Kv N, från öster.

Ostligaste delen av kv N, med murgrönskullar.

Gravvårdstyper

Kvarteret består av en blandning av vårdar från 1910-talet och framåt. De äldre är ofta av svart granit och uppvisar de kännetecken som redogjorts för i ett tidigare stycke. Dock är det påtagligt att omständigheterna ofta varit knappare för de som begravts här, genom att de äldre vårdarna är mindre än på södra sidan. I kvarterets östra del, alldeles norr om östra ingången, finns två murgrönskullar på var sida om en modernare vård.

Kulturhistorisk bedömning

Gravkvarteret har en strikt och enkel karaktär med gravvårdar stående i gräsmatta. Här finns en blandning av gravvårdar från 1900-talet. Flera av dessa har ett stilhistoriskt och/eller hantverksmässigt värde. Hos enskilda gravvårdar finns också lokal- och personhistoriska värden att värna, dels genom de titlar som finns angivna, dels genom den kunskap som finns om en del av de gravsatta. De små och enkla vårdarna har även ett socialhistoriskt värde. Avsaknaden av påkostade gravar i detta kvarter påminner om att kyrkogårdens norra sida i långa tider haft en lägre status och att folk, som kunde välja, ogärna blev begravda här. Murgrönskullarna bör bevaras som ett exempel på ett tidigare mycket vanligt förekommande element på Algutsrums kyrkogård.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET

Algutsrums kyrka och kyrkogård ligger på mellersta Ölands västra sida. Högt uppe på landborgskanten ligger kyrkan, väl synlig vida omkring. I trakten finns gott om spår från forntiden. Endast ett par kilometer öster om kyrkan ligger Gråborg, som är Ölands största fornborg. Algutsrums kyrkogård har anor från medeltiden. Den var mindre men har under 1700-och 1800-talen utvidgats, främst åt söder. Bredvid ingången i öster finns en klivstätta med delar från en medeltida portal. På 1860-talet lades kyrkogårdsmuren om och en mindre utvidgning skedde. Därefter har inga större förändringar skett. Däremot har Algutsrums kyrkogård, liksom de flesta andra kyrkogårdar genomgått ett antal förändringar som alla är typiska för perioden från omkring 1960 och fram till idag. Gravvårdarna har placerats i raka rader, grusbelagda ytor har såtts in med gräs och gravplatsomgärdningar har tagits bort liksom gravkullar med murgröna. Resultatet av dessa förändringar präglar idag kyrkogården. Oliktigheterna mellan den södra sidans påkostade gravvårdar och de mer enkla på den norra finns kvar. Detta är ett minne från äldre tider då den sociala skiktningen i samhället var klart läsbar även på kyrkogården.

Eftersom Algutsrums kyrkogård använts under lång tid finns här en blandning av gravvårdar och gravplatsutmyckningar som berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. På kyrkogården finns bl.a. några exempel på äldre kalkstensvårdar. Dessa ska föras upp på församlingens inventarieförteckning. Gravvårdarna rymmer också information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, gårds- och bynamn samt titlar. De vanligaste titlarna är lantbrukare och hemmansägare. Även titlar med anknytning till sjöfarten förekommer. Den dödes hemort finns angivet på det stora flertalet vårdar. Ett typiskt öländskt drag är förekomsten av gravvårdar av kalksten som här är vanligare än på fastlandet. Kulturhistoriskt värdefulla för kyrkogården är också de få omgärdade och grusbelagda gravplatserna som finns kvar. De visar på äldre former av gravplatsarrangemang som en gång var vanliga på Algutsrums kyrkogård. Även de få bevarade murgrönskullarna är viktiga som en sista rest av ett mycket vanligt fenomen på kyrkogården.

Kyrkogården är en väl sammanhängande miljö som tydligt avgränsas av kyrkogårdsmuren av kalksten och trädkransen. Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med omgivande bebyggelse i form av bl.a. sockenstugan och marknadsbodarna en värdefull kulturmiljö som visar på platsens betydelse i socknen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man iden långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Algutsrums kyrka och kyrkogård utgör ett administrativt och religiöst centrum i socknen med rötterna i medeltiden.
- Bland gravvårdarna i Algutsrums på kyrkogården finns exempel på vårdar från 1600-talet och fram till idag.
- Den bevarade klivstättan med sina medeltida delar utgör en påminnelse om platsens långa kontinuitet.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Boström, Ragnhild, Algutsrum en sockenbeskrivning, 1984
Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999
Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983